

ACC. N:R M. 15356: 1-7.

Landskap: Skåne Upptecknare: J. E. Gjögen, Tomelilla
Härad: Herrestad Berättare: " " "
Socken: Baldringe Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: 1960 Född år 1893 i Baldringe

Fordon, deras bruk och anskaffning. s. 1-7
(teckn. sid. 5-7.)

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

LUF 108

9/11-60

Vagnens Historia

Fordon och deras användning

Vagnen har undergått en stor utveckling genom tiderna, från den första som bestod av två runda träskivor, med träaxlar två hjul alltså, precis sådana som vi gjorde i barndomens lekar.

Det var en stor uppfinning, förut måste ju allting bäras, men det berodde kanske en del på att det ej fanns vägar.

Den mest förekommande vagnstypen var bolster eller kistestypen, som användes av allmogen i arbetet, och till att köra fint med, någon kanske uteslutande för detta. För att lindra skakningen, var sätet försett med fjädrar.

Min farfar körde med en sådan vagn härifrån Baldringe till Gammalstorp i Blekinge, en resa på c:a 25 mil.

Herrgårdarna hade ju finare vagnar ibland flera stycken.

Fjädevagnar kom på 1850-talet. Fjädrarna gjordes av järn som kallhamrades tills det blev fjädrande. Senare kom riktigt fjäderstål. Axlarna blev också av järn, förut hade dessa varit av trä, belagda med järnskenor på undersidan. Vagnarna var tjärade eller smordade med något fett.

Vagnstyperna var olika i landskapen. Här i Skåne var det kistevagnar som användes. Dessa var försedda med två korgar, en för gödselkörning, och en för inåkning av säden, vilken var något längre. Fram och bakvagnen var sammanlänkade med bom och bultar.

Framhjulen var mindre än bak, beroende på att framhjulen skulle löpa under korgen vid vändning.

Hjulens beläggning har varierat. De första hjulen beslogs med skenor. Detta var järnbitar långa som hjullöten, vilka förvärmades och spikades fast med smidda spik, över delningen och mellan löterna, därefter avskyldes detta. Senare lades hela hjulringen om.

Under slutet av 1800-talet började bönderna skaffa sig åkvagnar. Dessa voro målade med blommor i flera färger. Som skydd mot kylan användes skinnfällar och filter. Fotsäckar användes mest av

herremännen, deras vagnar var försedda med fjädrar, samt ofta med två säten, avsedda för fyra personer.

Åkkärror eller giggar som vi kallar dem här, användes blott av dem som ansågs finare. De kom hit i början på 1900-talet, senare med massiva gummiringar. Det var smedjor i städerna som tillsammans med vagnmakare tillverkade dessa.

Charabanger kom hit på 1900-talet, likaså viktoriovagnar och landåer. Här på orten har ej dessa använts mycket av bönderna, endast herremän och grevskapen hade råd till dessa.

Jag minns en auktion på Lyckås slott år 1899, efter greven Tom Piper. Där såldes alla sorters vagnar, heltäckta landåer m.fl, även seldon för många hästar. Under hans tid kördes ofta både 4 och 6 spann, vilket var en ståtlig syn att se. Allt var putsat och blankt både hästar, seldon och vagnar. Så sköttes också hästar och tillbehör av 2 - 3 kuskar.

En sorts tvåhjulingskärror användes också förr i tiden, de var tippbara baklänges. Dessa var avsedda för en häst och var mycket användbara vid gödselkörning, mörngling och stenkörslor.

Även slädtyperna har varierat liksom vagnarna, dels för arbetskörslor och dels för fin åkning. Här användes dels med två säten och fyra medar, s.k. kälkar, dels kanor med ett säte och två långa medar med kuskbock bakom.

Kyrkslädar används mest uppåt landet, i Skåne har det ej brukats så mycket. En typ av släda som användes var s.k. kubbaslädar bestående av två långa plankor, ställda på kant till medar, som gick på träslid. Dessa användes för arbetskörslor.

En annan typ var den med två långa medar, höga ekrar, en lång bräda som flera kunde åka gränsle på och en fotbräda vid var sida, en bit från marken. Vi kallade den för trollhoppa.

För skogskörslor användes kälkar vilka för körning av timmer och stockar var utan korgar, så att man kunde länka ut dem efter behag.

Slädkonungen har skett på flera sätt, dels med träunderlägg, dels av plattjärn eller stål. På bakkälkar sattes först ett plattjärn, sedan ett fyrkantsjärn, detta gjorde att kälken ej gled i sidoledd.

Anskaffning av vagnar och slädar gjordes mest inom orten, genom där boende snickare och smeder. På skogsauktionerna köpte bönderna trä, vilket sedan skulle torka i minst fem år. Trä till ekrar avsågades i lämplig längd samt fläcktes i passande grovlek. Dessa staplades sedan i kors för att luften skulle passera.

Lagning av hjulträ, gjordes av bysnickaren hemma hos bonden, där han då hade maten och kanske någon sup då och då.

Kringresande agenter fanns också, mest från Småland, men deras vagntyper var inte populära i Skåne.

Verkstäder som specialiserade sig på finare vagnar fanns i städerna och i de större samhällen. Sådana verkstäder uppnådde en stor skicklighet, särskilt smidarens sina arbeten.

Priset på en charabang var vid sekelskiftet ungefär 450 kronor. Till detta pris kom sedan kostnader för målning, fotsacker med åkdynor och fina selar.

Hantverksmässig tillverkning av vagnar, alltså gamla typer, har utgått för många år sedan, nu tillverkas endast gummihjulsvagnar.

Seldon.

Seldonen var också olika, vart landskap hade sina typer. Bogträn säger vi i Skåne, okträn fanns också för stutar. Bogträn är lika under senare år, dels runda och dels flata. Numera äro de grövre då hästarna har blivit större. Anordning för bröstfästen har dels rem dels kedja runt sex ringar. Dragrem kallas dragläder.

Mest användes lösa putor eller kransar. Lösputan syddes av tjockt skinn i två stycken med vävt tyg under ochmstoppades sedan med nöthår eller tagel. Fasta stoppningar användes på finare selar, kolli-er och giggselar. Lösputor av tjock filt har också förekommit för länge sedan. Den detalj som uppbär skaklar kallas däcket, det utgjordes av en järnbåge eller av läderremmar.

Bukgjord var en sak som användes för att hålla igen hästarna, utför backar eller när de skulle stanna.

Svansrem eller rumpeläder tillhörde mest finare selar.

4.

Selring heter den ring, som håller samman däcket och buk-gjorden, försedd med torne för draglinor.

Förbindelselänk kallas här selöra, den låstes med en träbit s.k. selakacke. På senare tid användes skakelrem. En del andra modeller har förekommit t.ex. krokar av järn med spärrlås.

Huvudlag kallas huvudstol, betsel eller träns. Mila kallas bettet.

Tömmarna för parhästar består av korstömmar och långtöm, den senare av hampa för dagligt bruk, vid finare körning av läder liksom korstömmarna.

När korstömmar kom i bruk vet jag inte, det användes vanliga rep fästade vid yttre sidorna, samt med en repstump mellan hästarna.

Bröstsele har förekommit fast i liten omfattning, många gånger endast när hästarna varit "brytna" (sår på bogen), kanske någon finsele. Den var sydd helt med dragringar för linor och skakelremmar, och drogs över huvudet, knäpptes med selgjorden ibland försedd med rumpeläder på finare sele. Parselar är ännu i bruk, de äro försedda med bröstkedjor för fästen i stångkopplen.

Kollerselar förekom smäckra och fina, men mest för finåknäng.

Bjällerkransar förekom vid slädåkning både till vardag och fint. De hängde på sidorna av bogträden. Det fanns även ringklockor som fastsattes i bröstremmen.

Att s.k. "leda hästen" förekommer ännu vid körning av bethacka och i betfälten då plantorna är mycket små.

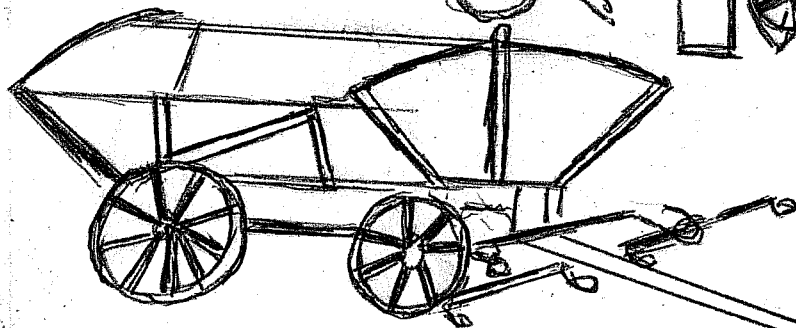
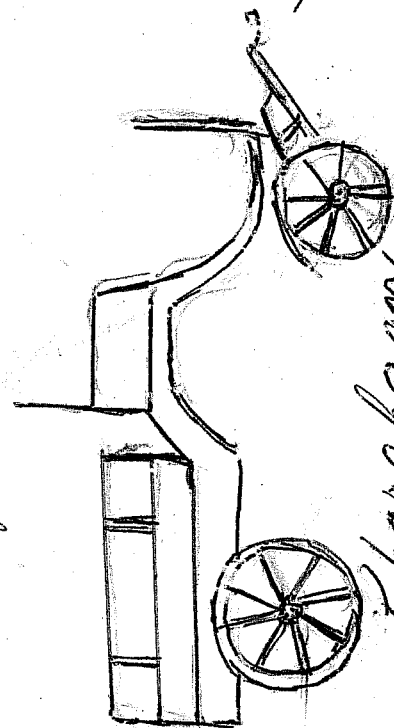
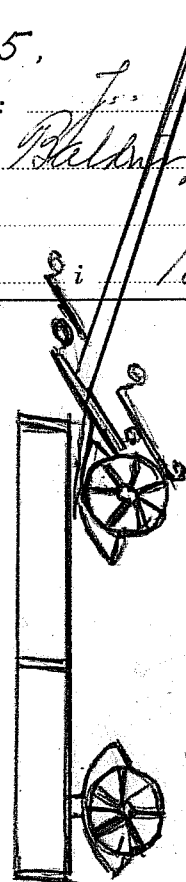
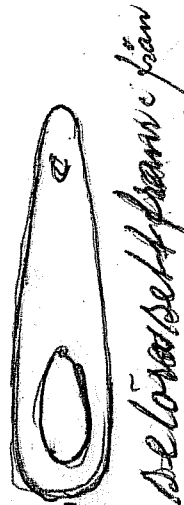
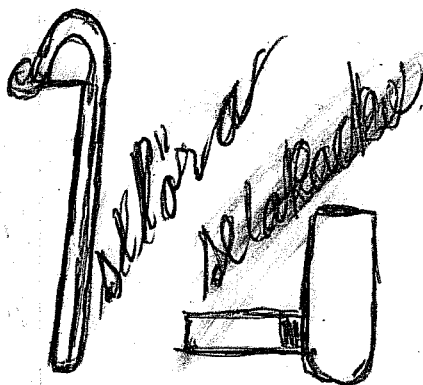
Vid forna tiders torvtillverkning red man på hästarna då man gjorde torvålta. Torven kallades också ältetorv.

4

M. 15356 : 5,

Landskap: *Åpan*
Härad: *Ferrestads*
Socken: *Balding*
Uppteckningsår: *1960*

Upptecknat av: *J. Ernst Jäger*
Adress: *Balding Familien*
Berättat av: *"*
Född år: *1893* i *Balding*

*Bolskervagn
s.s. R. Ristvagn*

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 15356:6.

Landskap: .....

Skåne

Upptecknat av: .....

J. Erush Jönker

Härad: .....

Lerrestad

Adress: .....

Balding Tanelien

Socken: .....

Balding

Berättat av: .....

10

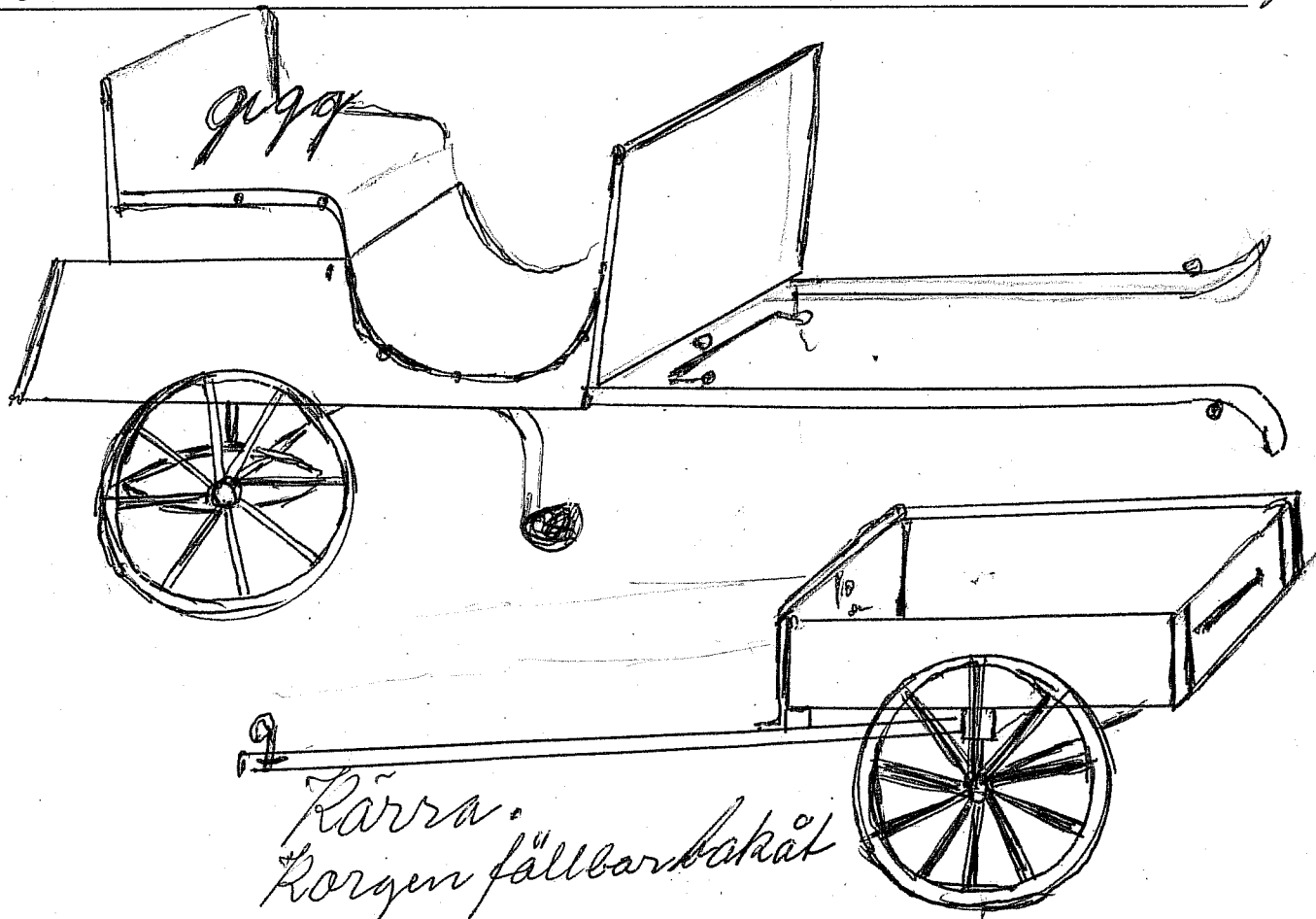
Uppteckningsår: .....

1960

Född år .....

i 1893

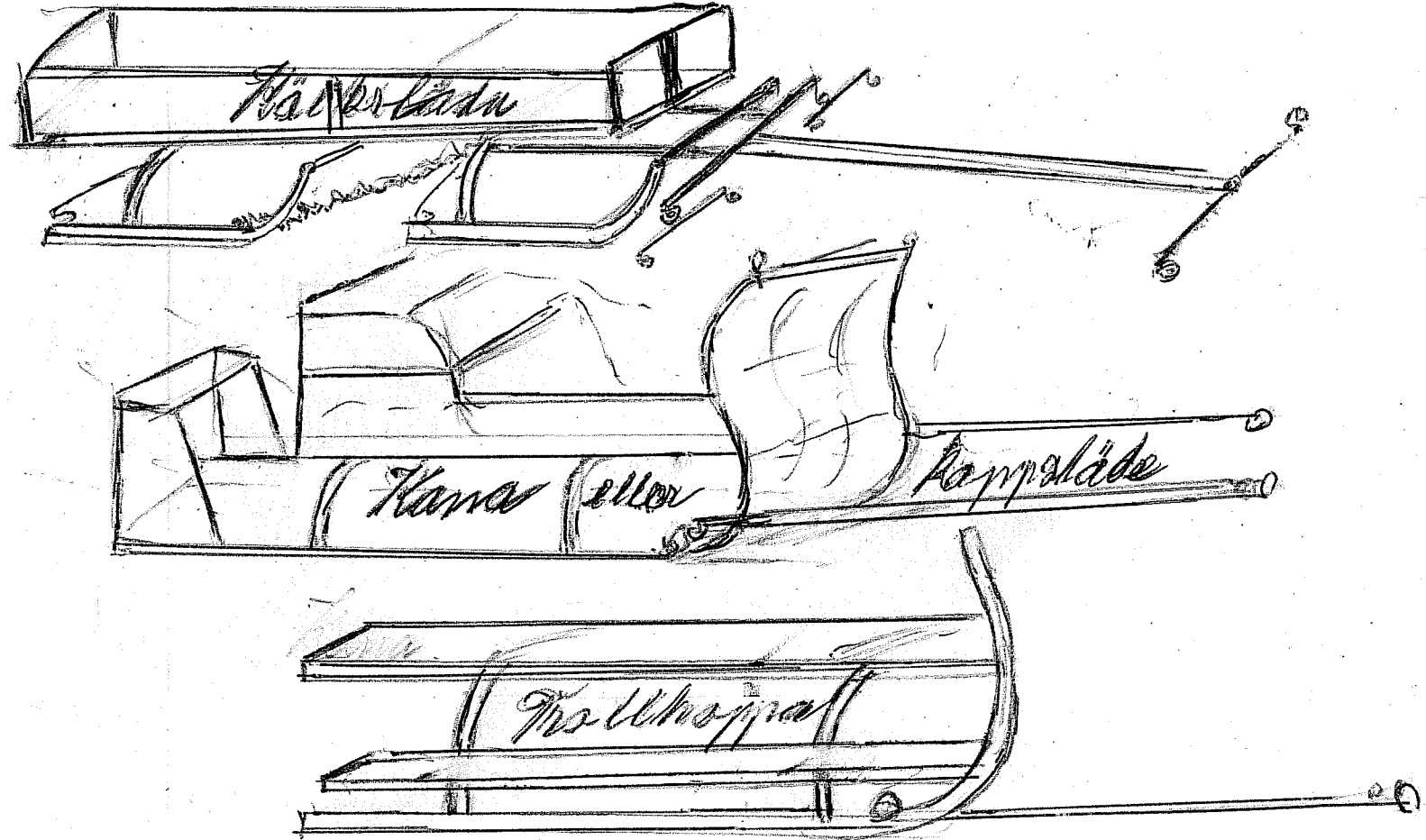
Balding

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 15356:7.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Ernst Sjögren
 Härad: Herrstad Adress: Balding Familjen
 Socken: Balding Berättat av: "
 Uppteckningsår: 1960 Född år 1893 Baldinge

Ifyll endast ovanstående uppgifter!